

ШИН ЗОКАЛАР

Калнинна нертә колхозин фермд тугълмудт өрүн хот өтлгәнә цаг билә. Болв тугълмудин хашад өмнклә адл дүүрнә үстә суулгәс уга билә.

Энүнд тугълмудиг шин зокалар — олт тугъл нег үкрт көкүлдж асрдг болсми.

Багъ наста, шудрмг саальч Анастасия Егоровна Савельева хәәкрн йовдж, ик яста, таргын үкриг, тугълмудин хашагъур туудж орулв. Укр тал гурвн тугъл гүүдж ирдә, чангъяр нудардж энүг көкцхәв.

Тугълмуд цадсна хөбн, үкр арзгър ут желәри таргын цагъан тугълн галддж долав.

— Эн әврәннә үрән таалджана, наадк хойрнә авхулсн тугълмуд. Күүнә тугълмуд көкүлдг бийнә, әврәннә үрндән цугъаргәснә дурта, — гидж — Анастасия Егоровна инәдж келв.

Ямаран учрар ән колхоз шин зокалар тугълмуд асрх седвәр авб? Энүнә тускар колхозин ахлач Тимофей Иванович нанд келдж өгв.

1957 джилин намрар колхозин тугълмуд элкнә гемәр гемтцхәв. Олт вүсн әмнлгә кесн бийнә, тугълмуд гемтәд бәәцхәв.

Нег дакдж зоотехник Николай Яковлевич Барыш колхозин ахлач Поповиг, нәрхн шилвәтә, ширвгър нооста, нүдндән өөртә, гемтә гурвн тугъл тал өөрдүлв.

— Би әднд өгдг үсннә бүйәлнәв, туулдгннә уурулхар гертәсн кесг килограмм хагсугъяр хуурсн шикр авч ирүв, тер бийнә әдн гемтәд бәәцхәнә, — гидж саальч келв.

Тугълмуд әмд бәәшгонь Тимофей Ивановичд әсәдгәв, төгәд энүнд Ба-

рышин сананла ухань харгъад, му ухан орад бәәв. Омнә МТС-н директор, дакад областин селәнә әдл-ахун управленә гардач болдж көдлдж йовсн цагла, энүнд дорд-өмн үзгин селәнә әдл-ахун научн-шиндлгәнә институтин номта улс әврәннә сән сүв-селвгәрн кесг дакдж дөнъ болснә фермәс хәрдж ирснә хөбн энүнә сананд орв. Ода бас манд номин улс нөкд болвзго? — гисн санан орв.

Ноябрь сарин нег асхн колхозин автомашин Саратовин захд бәәсн научн-шиндлгәнә институтин герин газа ирдж зөгсв.

— Иван Григорьевич, тана кергт ягъдж нөкд болхиг меднә гидж, — Поповд тугълмудин гемин тускар келсннә сонгсчкәд, институтин директор келв.

Тернә ним учрта бәәддж: институтин бод малин лабораторин гардач Иван Григорьевич Кузьмин институтин дамшлтин әдл-ахун фермд болн саратовск областин нег совхозд шин зокалар тугълмуд асрх әв-аргъ үзүлджәсн бәәддж.

Номта күн сәәнәр шундж колхозин ахлачла сүв-селвгән авлцв.

— Казахстан малчир тугълмудиг әкләнә хамднә бәәлгәдж өскнә. Тегәд тугълмуд багъяр гемтнә, бооджтлнә гарар асрснәс хойр холван ик. Би теегин улсин хуучн авъясиг әуг ганцхн махна әдл-ахуст биш, нам үс гаргәдг әдл-ахуст тархахар шиидүв. Тугълмудиг 100—120 хонгт экинә көкүлдж болхннә би йилгъув. Тугъл болгәнд 300-500 литр үсн кергтә. Тингәд нег үкр гаргәдг үснәннә көмдәжгәяр дүүртлән хойр гурв-

дакдж 6-12 тугъл асрдж чадхми. Дакад болхла шин зокалар тугълмуд асрлгән гару багъта. — гидж Кузьмин келв.

— Кузьминлә мендләд гарчагъад: мангъдурас авн мана колхозин бод мал тана үлмәд орх, — гидж Тимофей Иванович келв.

Кузьмин бийән күләлгәсн уга. Мангъдуртнә өрүгъяр ән колхозур ирв.

Зөвәр удан гемтә тугълмудин өөр номт зөгсв. Түрүн дамшлтин төлә Күзьмин ән му тугълмудиг «Жданка» нертә үкрт көкүлхәр шиидв. Саальчирт шин зокалар тугълмуд өскхин гол утхинә цәәлгъчкәд, кен теднәс ән кергиг күцәнә гидж, — сурв.

Саальчир тагчк бәәцхәв, юнъгад гихлә, теднд 12 хонгт суулгәс үс өгч тугълмуд асрсн, тедниг үкр көкүлснәс кесг холван амр болдж тоолгдв. Тер бийнә түүнд дурта күн олдв. Тугълмуд көкүлсн, теднд үс сааснас амр. «Невчк гаран амранав» — гидж Анастасия Егоровна Савельева дотран санв.

Тер өдртән ән «Жданкин» үсәр тугълмудиг норгъчкәд, гурвлагъиннә үкр көкүлв. Тугълмуд шулугъяр дасдждв. «Жданка» әврәннә үнрән авад тугълмудиг хәәрсн уга.

Арв хонсна хөбн тугълмуд онгъгардждв одв. Онгънә ясрад, көлмүднә чангъград, нүднә өөртдгнә туурв.

Энүнд бас нег йовдл учрв, тернә, сельпон хулдачин үкрнә үкәд, нилх тугълнә үлддж. Бичкн тугълла орадшго болад. — ән тугълан колхозин фермд авч ирдә энүг онгъяр танд өгчәнәв, мал болхла тана хүв, — гив.

Анастасия Егоровна тугълнә авад «Малыш» гидг нер өгәд үкрт көкүлдг

болв. Хойр дола хонсна хөбн «Малыш» хойр холван өсәд, әвртә сән, әрүл тугъл болв.

Экн түрүлдж Анастасия Егоровна өмнк кевтән 12 үкр билә. Зургъагъиннә ән саадг билә, наадксннә тугълмудт көкүлдг бәәсми. Нуувр уга әвүнә хойр гарнә чигн амрдг болв. Болв Анастасия Егоровна гаран амрахин төлә шин көдлмшт орсн сандган түргәр мартв.

Ода ән сән тугълмудта болсндан байрлдг болв. Цугъарагъаснә ән «Белочка» гидг нертә хойр сарта цагтан 89 килограмм татдг күүүкн тугълд дурта билә.

Саальчир Анна Сергеева болн Татьяна Савельева хойр долан класс чиләгъад колхозин фермд ирцхәсн Тамара Дундукова болн Валя Сергеева хойр күүүкн, Анастасия Егоровнаг дахдж үкрт олт тугълмуд көкүлдж асрдг болцхәв.

Кузьминә сургъульч, теглг нургъта, ду багъта аспирант Борис Антонович Багрий фермүр өдр болгән ирдг болв.

Багъ наста номт зоотехникин герт бәәдг болв. Әдн хоюрн тугълмуд хәләдг билә. Колхозин бод малиг хойр әнглв. Устә үкрмүдиг талднә гаргъцхәв. Уснә тату, тер дотр хату көктә үкрмүдиг тугълмудт көкүлдг болцхәв.

Тугълд тав-зургъа хонсна хөбн үкр болгән әврәннә уургари тугълмуд теджәдг билә. Түүнә хөбн устә үкрмүдәс тугълмудиннә салгъад, шаглен үкрмүдт көкүлдг болв. Укрмүд сәәнәр тугълмудан көкүлсн деерән, нам тедн саалгәдг цагасн әләд үс өгдг болцхәв.

Нидн джилин хаврар үкрмүдт көкүлдж асрджәсн тугълмудиг хашагъас гаргъхла, әрүл, таргын тугълмуд үзг-үзгтән тошылдад тарджд одцхәв. Укрчир әрә гидж тедниг цуглулджд авцхәв.

«Обезьяна» гидг нертә тугъл әврәннә әкән хаша гатц үзчкәд, күсдундур метр өндр шитм деегүр гарәджд гарв.

Кезә чигн ән колхозин фермд ним сән, таргын, әрүл тугълмуд учрад уга бәәсми.

Намртнә колхозд 344 тугъл өсв, әднәс 224-нә үкрмүдт көкүлдж өскгдв. Укр болгән дундлад гурв даралджд намәгъад тугъл көкүлджд асрв. Тугълмудин өслт суткдан 680 грамм болджд. Гарар асрснас 350 грамм ик болджд гарв.

Тугълн нег килограмм немлдд 500 грамм үсн өмнкәсн багъяр гарна, күч-көлснә гарц 52 процент өөдлнә, — гидж Тимофей Иванович тоолджд гаргъв.

Ода колхозд 750 тугъл шин зокалар асргәдджана. — Грамм, килограмм немр... гисн үгмүдиг сонгсчд танд дегд сенр юмн биш болх. Нанд болхла ик байр, нам бийлх дурн күрнә, — гидж Тимофей Иванович инәджд нан тал хәләнә. Хәләлтн, тана өмн хойр тугъл зөгсджана. Хойрурп 14-д сарта. Теднә негнә 280 килограмм татна, наадкнә — 174 килограмм. Ягъад тинм болджджамб?

— Негнә үкр көкджд өсв, наадкнә болхла гарар асргдв, хуучнагъяр, — гидж би хәрү өгчәнәв.

— Мел тинм! Нег тугъл 106 килограмм үлү немхлә орн-нутгин агъуд ямаран ик то болхнә танд медгнү? Энтн зуугъад мингън тоин сән чинртә үкрә махн. Тер дотр ода деерән, махн дутдждж цагт.

Күүрт Анастасия Егоровна орцв: Та, Тимофей Иванович, хәләлтн, ямаран сән тохм өсджәнә? Ик үстә тохм. Көкүлджд өсклгән ганцхн махнд биш, үснд бас нөкд. Номин зааврар көдлнә гидг ән болдждана.

Н. МУРАВИНА.

Саратовск область.